

kirjallisuus liittyi itse asiassa muuhunkin kuin Räisäsen analysoiman aineiston paljastamaan diskurssikehitykseen. Opaskirjallisuuden ulkopuolelle jää nimittäin mm. Rolf Lagerborgin edustama filosofis-sosiologinen ajattelutapa, johon reagoitiin rajusti nimenomaan 1900-luvun ensi vuosina. Tätä opaskirjallisuus ei itsessään paljasta muutoin kuin selvänä julkaisupiikkinä (s. 24).

Myös sukupuolikäsitteen määrittelyn vajavaisuutta voi arvostella. Tekijä ei ole pitänyt Yvonne Hirdmanin esittämää ajatusta pohjoismaisesta sukupuolisopimuksesta teemansa kannalta relevanttina, eikä ollut esitellyt Hirdmanin käsitystä sukupuolijärjestelmästä tältä kannalta lainkaan. Kuitenkin Räisäsen omat havainnot mm. naisliikkeen kannanotoista erilaisiin diskursseihin olisivat ilmiselvästi antaneet aihetta pohtia kysymystä myös ”sukupuolisopimuksen” näkökulmasta.

Arja-Liisa Räisäsen tutkimus osoittaa diskurssianalyysin käytökelvyyden nimenomaan tällaiseen aineistoon ja tematiikkaan. Räisänen ei kuitenkaan ole malttanut pitää diskurssianalyysinsä pätevyysalaa rajoissaan. Hänen mukaansa opaskirjallisuuden ”voidaan olettaa ainakin jossain määrin” muokanneen ihmisten käytöstä (s. 26–27), mutta onko kysymyksessä sittenkin kuuluisa ”kana vai muna” -asetelma? Räisänen luottaa myös ”suodattumisteoriaan” – loppupäätelmissään hän arvelee opas- ja pamflettikirjallisuuden olleen osallisena siihen, miten alunperin keskiluokkaiset ihanteet (esim. perheenemännyys) läpäisivät lopulta kaikki yhteiskunta- luokat (s. 208). Tämä johtopää-

tös menee rajusti yli hänen oman tutkimuksensa todistusvoiman, ja sen problemaattisuus on itsestään selvää sekä kansainvälisen että kotimaisen tutkimuksen (esim. Pirjo Markkola, Anne Olila) perusteella.

Vaikka Arja-Liisa Räisäsen väitöskirja on osittain altis kritiikille, on syytä korostaa sen merkitystä ja antia sukupuolijärjestelmien kehityksen ja seksuaalisuuden historialliselle analyysille sekä diskurssianalyysin kehittämiseksi historian tutkimusmenetelmänä. On erinomaista, että Jari Ehrnrooth on tässä suhteessa saanut seuraajia.

Panu Pulma

Pohjois-Suomen 'punaisten alueiden' synty

Matti Kyllönen: Pohjois-Suomen varhaissozialismi. Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen synty noin vuosina 1900–1910. Studia Historica Jyväskyläänsä 55. Saarijärvi 1995. 292 s.

■ Poliittisen ekologian tutkimusperinne on jo varsin pitkä. Menetelmän uranuurtajia olivat ranskalainen André Siegfried ja hänen oppilaansa Francois Goguel sekä Amerikkaan muuttanut saksalainen Rudolf Heberle. Ruotsissa menetelmää sovelsi ensimmäisenä Sven Rydenfelt ja Suomessa Jaakko Nousiainen.

Kuusamolainen *Matti Kyllönen* on tarkastellut väitöskirjassaan ”Pohjois-Suomen varhaissozialismi. Sen leviäminen ja sosialistisen perinteen synty noin vuosina 1900–1910” ns. ’punaisten ilmastoalueiden’ syntymistä ja sijoittumista tietyille alueille. Hän on höystänyt perinteistä poliittista ekologiaa historiallisella tarkastelutavalla.

Työn otsikko voi mielestäni olla jossakin määrin harhaanjohtava. Työssähän ei tutkita niinkään sitä, miten sosialismi (esim. yhteisomistus) ilmeni Pohjois-Suomessa, vaan sitä, miksi huomattava osa alueen väestöstä kannatti sosialidemokraattista puoluetta ja sen edustamia arvoja (sosialismin oppia) ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Työssä pohditaan myös sitä, miksi puolueen kannatus oli määrättyillä alueilla voimakkaampaa kuin muualla Pohjois-Suomessa ja mikä oli näiden ns. punaisten ilmastoalueiden syntyedellytys. Myöhemmin tämä käy kyllä tehtävämäärittelystä ja käsittelystä ilmi.

Sinänsä työn lähtökohta on hyvä. Politologit eivät ole aina hakenneet riittävän kaukaa menneisyydestä selityksiä yhteiskunnan tai poliittisen kentän muutoksille. Esim. kommunistisen liikkeen voimakasta kannatustahan selitettiin aikanaan toisen maailmansodan jälkeisillä tekijöillä. Nyt Kyllönen hakee ja löytääkin punaisuudelle juuria huomattavasti kauempaa.

Työn dispositio ei ole täysin onnistunut. Tekijä kutsuu II-lukua ”historialliseksi osaksi”. Eivätkö luvut III–VII olekaan historiaa? Jos niin on, on aihetta kysyä, onko työ ollut tarkastettavana lainkaan oikeassa paikassa. Luku IV on vain kuusi sivua

pitkä. Vaikka ymmärränkin, että se on kirjoittajalle tärkeä, käsittelee hän se suureksi osaksi tekijän kotikulmia, Koillismaata, se samoin kuin luku V:kin olisi ollut aiheellista sulattaa lukuun III. Sen otsikkoa olisi tullut muuttaa kattavammaksi. Tietenkin alalukujakin olisi pitänyt yhdistellä. Näin olisi saatu aikaan ehkä harmoonisempi kokonaisuus.

Tilastollisen osan sijoittamisella erilliseksi osaksi loppuun ei välttyä päällekkäisyyksiltä eikä samojen asioiden vatvomiselta toistamiseen numerojen valossa. Toisaalta laaja tilastomateriaali, joka sisältää luotettavuusongelmia, kuten tekijä on esittänytkin, selittää kuitenkin muiden seikkojen ohessa hyvin punaisuuden syntymistä ja sijoittumista tietyille Pohjois-Suomen kulmille.

Lähteistöön olisin toivonut syvällisempää porautumista. Esim. vuoden 1905 suurlakon jälkeen puhjenneen Pohjolan tukkityöläisten lakon, esim. Sompion lakkoliikkeen tapahtumista ja muistakin lakoista olisi ollut saatavissa lisätietoja esim. Oulun lääninkanslian arkistossa (OMA) olevista kruununvoutien kertomuksista. Nyt tekijä on tyytynyt lähestulkoon aikalaiskuvauksiin, sanomalehtitietoihin ja kirjallisuuteen. Ne ovat olleet paikallaan, mutta myös viranomaisten näkemyksiin olisi ollut syytä tutustua. Koska lakkoja puitiin myöhemmin oikeudessa, myös siinä yhteydessä syntynyt materiaali (esim. kuulustelupöytäkirjat) olisi pitänyt hyödyntää. Työväen Arkistosta olisi varmasti löytynyt yksityisten työväenyhdistyksien pöytäkirjoja ja toimintakertomuksia antamaan lisävalaistusta radikalisoitumisvai-

heesta. Toisaalta ymmärrän kyllä, että sivutöinä olisi ollut työlästä lähteä lisätutkimuksiin Helsinkiin. Se olisi vain pitkittänyt työn valmistumista.

Tutkimuskirjallisuudessa on puutteita. Vaikka Kuusamosta käsin on ollut ilmeisen vaikeaa seurata alan tutkimustilannetta, kirjallisuuden hankkimisen olisi pitänyt nykyaikana onnistua paremmin. Erityisesti silmään pistää Antti Kujalan väitöskirjan ja muidenkin ansiokkaiden tutkimuksien täydellinen puuttuminen. Tekijän olisi tullut tutustua bibliografioiden avulla poliittisen ja Suomen historian pro graduihin ja liseniaatintöihin, joista muutamista olisi ollut varmasti hyötyä. Sellaisia olisivat saattaneet olla esim. Pekka Tapanisen Sosialidemokratia ja kirkko Pohjois-Suomessa ennen ensimmäistä maailmansotaa, Kari Istalan Pohjois-Suomen työväenliike vuoteen 1905, Marja Kallio-kosken Kirkko ja uskonto Oulun paikallislehdissä 1905–1907 ja Jukka Niemelän 'Leivän isä' vastaan Lapin jätkä – sosiologinen tutkimus Kemi-yhtiön metsä- ja uittotyöläisten lakkoliikkeestä v. 1906.

En ole täysin vakuuttunut tekijän näkemyksestä, jonka mukaan Oulun ja erityisesti Keminsuurlakkotapahtumissa vuonna 1905 näkyi ainoastaan sosialidemokraattien ja työläisten aiheuttama radikalisoituminen ja vallankumouksellisuus.

Antti Kujala on osoittanut, että ennen vuoden 1905 suurlakkoa ja sen aikanakin Suomen johtava vallankumouspuolue oli aktiivinen vastustuspuolue, jonka ydinjoukko aktivistit valmistautuivat välienselvittelyyn tsaarivallan kanssa. Aktivistit olivat liittoutuneet vuonna 1903 Venä-

jän sosialistisen vallankumouspuolueen kanssa ja hyväksyneet jo silloin terroriteot, joita kohta myös käyttivät. Aktivistien riveihin kuului tällöin myös työläisaktivisteja.

Myös pohjoisen aktivistit olivat vuonna 1905 juonessa mukana. He ottivat yhdessä työläisaktivistien kanssa kesällä Keminsuurlakon edustalla vastaan John Grafton-aseilaivan, josta saatuja 'grafto-neita' levitettiin Kemiin ja Ouluun sekä muutamiin lähipitäjiinkin. Vaikka aktiivisella vastustuspuolueella oli Kemissä ja Oulussa paljon toimintaa, Kyllönen ei tuo juuri mitenkään esiin aktivistien panosta vuoden 1905 suurlakossa ja sitä edeltäneissä tapahtumissa.

Tekijän olisi pitänyt etsiä tietoja Oulun ja Keminsuurlakon ja aktivistien sekä työläisten yhteistoiminnasta esim. aktiivisen vastustuspuolueen arkistosta ja säilyneestä perimätiedosta, jota on esim. Työväen Arkistossa. Suurlakon jälkeen aktivismi eriytyi; työläisaktivistit lähtivät omille teilleen, mikä näkyi jo pohjoisen lakoissa 1906.

Tekijä toteaa, että lestadiolaisuus toimi 'rokotteena' sosialismia vastaan, mikä näyttääkin pitävän tietyillä alueilla paikkaansa. Hän ei pohdi kuitenkaan kovin laajasti sitä, miten hyvin sosialistien oma ohjelma ja omat periaatteet toimivat 'rokotteena' ja ehkäisivät aatteen pureutumista Pohjois-Suomen kaikille kulmille. Sosialistithan vaativat remonttia esim. yksityisomistukseen, he ilmoittivat pyrkivänsä suurteollisuuteen, eivätkä ymmärtäneet pienviljelyä, he suhtautuivat kirkkoon ja uskontoon kriittisesti tai suorastaan kielteisesti. Alueilla, missä asui paljon puilla paljailla olevia (savotta-

alueet) tai muuten melko köyhää väkeä (saha-alueet rannikolla), monet saattoivat ottaa mielihyvin vastaan tämän ilosanoman, mutta metsiä, maita ja muuta omaisuutta omistaneet, uskonnollisesti suuntautuneet kansalaiset, jotka olisivat saattaneet menettää 'uudistuksessa', oli jo toinen juttu.

Työn loppulause on aivan liian yksityiskohtainen nimineen ja päivämäärineen; se on paljolti jo edellä sanotun kertausta, eikä tuo oleellisesti uutta esiin. Sitä olisi tullut supistaa ja tiivistää oleellisimpaan. Siitä olisi tullut tehdä tutkimustulokset kokoava yhteenveto.

Työssä on varsin paljon aihetta pieniin huomautuksiin. Siinä on epätarkkuuksia, terminologian horjuvuutta, virheitä, joita väitöskirjassa ei saisi olla. Kielikään ei ole aina täysin kelvollista. Tekijän olisi tullut lukea teksti vielä kerran lävitse ennen sen painoon lähettämistä.

Puutteista huolimatta tekijä on onnistunut osoittamaan, että 'punaiset alueet' syntyivät jo vuosisadan alun oloissa ja kuohunnan seurauksena. Siten hän on vienyt Pohjois-Suomen poliittisen historian ja erityisesti poliittisen ekologian tutkimusta eteenpäin. Työ voi muodostaa myös hyvän lähtökohdan jatkok tutkimuksille.

Matti Lackman

Pohjoiskalotin ilmasotaa

Hannu Valtonen: Pohjoinen ilmasota. Suomeen liittyvät sotatoimet syksystä 1944 keväeseen 1945. Keski-Suomen Ilmailumuseon julkaisuja 5. 400 s., runsaasti kuvitettu.

■ Museonjohtaja, majuri evp *Hannu Valtonen* on ilmailupiireissä varsin tunnettu Lento-osasto Kuhlmeij 1944 -teoksestaan (1991) sekä Lapin lentokoneenhylyt (1993) -kirjastaan, jota varten hän on pari vuosikymmentä vaeltanut Lapin kairoja ristiin rastiin selvittääkseen voisiko sanoa arkeologisin menetelmin, miten kussakin tuhotapauksessa oikeastaan on käynyt. Nyt hän tarttuu vähän tutkittuun aiheeseen, loppukauden ilmasotaan pohjoiskalotilla; painetusta vanhemmasta tutkimuksesta oikeastaan vain Martti Peltonen esitys Tiede ja Ase-sarjassa 1983 sekä Carl Erik Brunin omakustanne Hävittäjälentolaiue 26 kannattaa tässä mainita.

Hannu Valtonen on lähtenyt tutkimuksissaan museaalisesta päästä. Kaikkien kolmen sotijapuolen lentokoneet tunnetaan moottoreineen, varusteineen viimeistä alatyyppejä ja laivueen sisäisiä numerointeja myöten, tieteellisellä tarkkuudella, joka olisi minkä alan museolle tahansa kunniaksi. Mutta tästä mennään eteenpäin toiminnan kuvaamiseen historiallisilla materiaaleilla, yksikköjen sotapäiväkirjoilla, tappioilmoituksilla ja radiotiedusteluraporteilla, myös monien kymmenien lentäjien yksityisillä

lentopäiväkirjoilla (mikä harvinaisen ja vaikeasti kerättävä, mutta tarkka aines!) sekä muistitiedoilla ja erilaisilla edelleen jalostetuilla koonnoksilla. Tärkein ulkolainen arkisto on ollut Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburgissa.

Valtonen työ on ollut suorastaan eräänlainen kansainvälisen tutkimusprojektin esimerkki, sillä hänellä on suomalaisten kannustajien lisäksi ollut kolme norjalaista, kaksi venäläistä, yksi saksalainen ja yksi ranskalainen tutkijatoveri, tiedonantaja tai lähdemies, joiden avustukset ovat todella vaikuttaneet lopputulokseen. Lähdeluettelossa on mm. kaikkien Lapin saksalaisdivisioonien historiikit tai muistelmateokset sekä tunnetuimman saksalaisen ja venäläisen ilmailukirjallisuuden vahva edustus.

Ilmasotakirjalta ei juuri odoteta ulkopoliittisia paljastuksia. Valtonen rävyttää heti alkuun sellaisen. Erfurthin ja Warlimontin raporttien nojalla hän tekee todennäköiseksi, että Saksan ulkoministeri Ribbentropin vierailu 22.6.1944 – josta sotasyllis-oikeudenkäynnissä väitettiin, että hän kutsui itse itsensä – tapahtuikin Mannerheimin kutsusta! Marsalkan motiivina oli, että kun Suomi pyysi aseistuksen lisäksi viisi divisioonaa joukkoja, vähemmällä ei näin suurista järjestelyistä selvitäisi. Tosin Suomi ei saanut näin paljoa ja Rytin suostumuksien dateeraaminen jää osin todistamattomaksi (tekijä esittääkin ne kysymysmerkein), mutta tärkeä päähuomio on epäilemättä tullut tutkimukseen jäädäkseen.

Kirjoittaja on tehnyt sen varmaankin oikean havainnon, että ilman katsausta Etelä-Suomenkin sotatoimiin kokonais-